

het Land van BEVEREN

DRIEMAANDELIJKS HEEMKUNDIG TIJDSCHRIFT

Leden - Steunende Leden - Ereleden : gratis — Losse nummers : 40 F
REDAKTIE RUILDIENST RECENSIES ADVERTENTIES
HOF TEN DAMME
KALLO (België)
Tel. 03/75 73 06

INHOUD

JG XV 1972 - NR 2

G. Asaert : Everaert Spoorwater en de bouw van een nieuw koor voor de kerk van Vrasene in 1448	38
Theo Penneman : Uit oude handschriften	47
A. Maris : Een kontrakt van moerpacht anno 1362	48
R. Van Uytven : De evolutie van de hoeve- en akkerpacht in het Antwerpse tijdens de tweede helft der achttiende eeuw	53
Kringleven	68

Everaert Spoorwater

en de bouw van een nieuw koor voor de kerk
van Vrasene in 1448

**Voor Rijkhard Van Gerven, de onvolprezen
locaalhistoricus, die het verleden
van volk en land van Beveren
zo liefdevol en nauwgezet heeft beschreven.**

In de kerk- en gemeentearchieven van Vrasene, die gro-
tendeels dokumenten uit de XVIIe en XVIIIe eeuw bevatten (1)
zal men bezwaarlijk gegevens over de oudere bouwgeschiede-
nis van de plaatselijke kerk kunnen terugvinden. Er is nochtans
reeds in 1183 spraak van een «ecclesia(m) de Vracene» waar-
van slechts een stuk muur zou overgebleven zijn. Dit bedehuis
werd echter tot in de XIXe eeuw herhaaldelijk vergroot met als
meest markante wijzigingen deze van de XVe eeuw toen een
nieuwe toren werd gebouwd en ook een groter koor werd op-
getrokken (2). De aanbesteding van dit nieuwe koor kwam ons
nu eerder toevallig in handen tijdens het excerpieren van Ant-
werpse schepenregisters (3). Bij nader onderzoek bleek het
evenwel voor ons geen eerste ontdekking te zijn aangezien een
van onze voorgangers, een zestigtal jaar geleden, het stuk reeds
in handen kreeg en ervan zelfs een tekstuitgave heeft be-
zorgd (4). Dat deze aanbesteding voor schepenen van Antwer-
pen werd verleden is niet zo ongewoon. Deze schepenbank
kende, alvast in de XVe eeuw, een grote territoriale uitstraling
over de Antwerpse Kempen en ook, maar in mindere mate, over
het oostelijk deel van de kasselrij van het Waasland.

Verder waren Antwerpenaars als partij bij deze overeen-
komst betrokken wat misschien wel doorslaggevend is geweest.

Het bewuste stuk is de vrij uitvoerige minuut van een schepenakte daterend van 11 januari 1448 (n.s.) (5). Als partijen traden op Symoen de Hont en Jacop van Baenelaer, kerkmeesters van de Vrasenese kerk, enerzijds, en een zekere Jan van der Haseldonc, in de tekst als metselaar te Antwerpen omschreven, anderzijds. Verder blijkt uit dit stuk dat de uit de geschiedenis van onze bouwkunst bekende architect Everaert Spoorwater instructies moest geven die er op wijzen dat hij het ontwerp van het bouwwerk heeft getekend.

De tekst geeft heel wat waardevolle aanwijzingen over de uitvoering van de werken, de gebruikte materialen, betaling van de metselaar, wijze van betaling en de namen van de borgen die garant blijven voor de stipte uitvoering van het contract.

Het nieuwe koor moest 24 Antwerpse voet breed worden, 54 voet lang en 40 voet hoog. De Antwerpse voet gerekend à 286,8 mm (6) geeft dit respectievelijk 6,88 m, 15,48 m en 11,47 m. Deze afmetingen stemmen nagenoeg overeen met de huidige dimensies volgens een recent kerkplattegrond ons welwillend bezorgd door Pastoor Oste van Vrasene.

Wie zijn nu de bouwers ?

Jan van der Haseldonc is in 1448 «metsere t'Antwerpen». Maar blijkens zijn talrijke Lierse antecedenten die we bij Stockmans lezen moet hij van de Netestad afkomstig zijn. Hij was de zoon van Anthonis en bezat in 1416 een huis in de Lierse «Machelstrate». In 1418 kocht hij een woning in de «Berlaerstrate» van dezelfde stad. Vóór 1421 was hij in het huwelijk getreden met Katline Ardennekens. Hij verschijnt voor de stadsschepenen van Lier in 1445, samen met zijn broer Anthonis, als momboor van een familielid (7). De eerste relatie van Van der Haseldonc met Antwerpen dateert volgens de bronnen uit 1431. Het betreft eveneens een aanbesteding en wel van werken aan de kerktoren van Boechout (8). Waarschijnlijk gaat hij zich in latere jaren te Antwerpen vestigen. In 1441 verwerft hij er het poorterschap (9). In de Liggeren van de St.-Lucasgilde treft men hem als metselaar uiteraard niet aan (10). Wel gaat zijn zoon (?) Jan te Antwerpen huwelijksvoorwaarden aan (11) maar een aantal gegevens blijven toch op een binding met Lier wijzen : Jan van der Haseldonc, sr. wordt er stedelijk erfscheider en stadsbouwmeester (12).

Van een grotere bekendheid is alleszins de architect Everaert Spoorwater (13). Hoewel een biografie van hem ontbreekt wordt hij toch in diverse werken betreffende onze bouwkunst geciteerd (14).

Everaert van der Veeweyde alias Spoorwater, zoals zijn volledige naam luidt, is, naar wij aannemen van Brusselse afkomst. Hiervoor steunen we op een tekst uit 1470 waaruit heel wat relaties met de Zennestad blijken : Everaerts ouders hadden een hofstede met huizen en toebehoorden te Brussel binnen de Keulse poort gelegen, naast goederen van wijlen Daneel van der Veeweyde alias Spoorwater. In 1470 bezat Everaert deze hofstede gedeeltelijk, zij was hem verstorven van zijn ouders. Ook een boomgaard in dezelfde omgeving was op deze manier verdeeld (15). Overigens had Everaert een broeder Jan Spoorwater die in 1457 te Brussel was gevestigd (16).

Everaert Spoorwater werd in het begin van de XVe eeuw, waarschijnlijk dus te Brussel, geboren. Per 11 mei 1440 verwerft hij echter het Antwerps poorterschap (17) en blijft in zijn verdere leven als Antwerpenaar bekend. Ten laatste in 1443 heeft hij een Antwerps meisje met name Marie tot zijn vrouw gemaakt (18), de dochter van de metselaar Gielis Breem en van Katline 's Moelneren (19). Het echtpaar ging zich in de Antwerpse Hoogstraat vestigen, in die tijd een straat waar de aanzienlijke burgerij resideerde (20). In of kort vóór 1443 namen zij er het huis «Den strijpten Eesel» in erfpacht, een woning gelegen aan de westzijde van de Hoogstraat, naast het hoekhuis van de Stoofstraat, noordzijde (21). De erfpacht van 2.10.-lb. gro. per jaar werd geleidelijk afgelost zodat in 1462 Spoorwater zijn woning in voleigendom zou hebben bezeten (22) ware het niet dat zijn vrouw omstreeks 1454 was overleden en de helft van het huis aan haar broeder Gielis Breem jr. was toegekomen. Van deze helft behield Everaert echter het vruchtgebruik (23). Meester Everaert moet een tweede maal zijn gehuwd want in 1479 is er in een akte spraak van zijn weduwe (24). Hij overleed in 1474 (25) en werd in de O. L. Vrouwekerk begraven (26).

Zijn naam zal voornamelijk verbonden blijven aan de bouwgeschiedenis van de Antwerpse O. L. Vrouwekerk, de latere katedraal. Van 1449 af tot aan zijn overlijden in 1474 is meester

Everaert er werkleider en belangrijkste steenhouwer geweest. Zijn naam wordt in de bewaarde kerkrekeningen steeds op de eerste plaats vermeld (27). Onder zijn leiding wordt de H. Sakramentskapel gefundeerd. De opbouw van de zuiderbeuk en de constructie van de middenbeuk worden ingezet één jaar voor zijn dood (28).

Reeds eerder had hij de plannen ontworpen voor het koor van de St.-Geertruidskerk te Bergen-op-Zoom. Het heet dat hij ook daar tot zijn dood de werken heeft geleid. In 1476 zou Anthonis Keldermans hem opvolgen (29). Spoorwater was ook betrokken bij de bouw van de H. Willibrorduskerk te Hulst. Het koor, en van 1462 af de kooromgang, werden naar zijn ontwerp opgetrokken (30). Dat zijn faam inmiddels tot in de Noordelijke Nederlanden was doorgedrongen bewijst zijn medewerking aan de bouw van de St.-Bavo nu Grote Kerk te Haarlem. Hij nam daar de leiding op zich van de bouw van het dwarsschip, een taak die in 1445 een aanvang nam en in 1465 tot een goed einde werd gebracht, d.w.z. zonder de latere verhoging in witte steen (31). In 1469 vraagt de stad Kortrijk hem om samen met andere deskundigen o.m. Mathijs de Laeyens van Leuven, de Leiebrug te visiteren (32). Tenslotte wordt hij beschouwd als ontwerper in 1469 van het laat-gothische stadhuis van Veere, een in 1474 begonnen rechthoekig gebouw met uitgekraagde torentjes aan de voorzijde (33).

De bouw van het kerkkoor te Vrasene in 1448 is een van de eerste opdrachten van deze Brabantse gothische architect. Zij komt precies voor de aanvang van zijn omvangrijkste taak, de verdere opbouw van de Antwerpse O. L. Vrouwekerk, het grootste kerkgebouw in de Nederlanden.

*
**

In bijlage vindt men de tekst in extenso van de hogervermelde aanbesteding voor de kerk van Vrasene. Omdat de tekstuitgave van Stockmans enige tekortkomingen vertoont en bovendien in een zeldzaam geworden werkje voorkomt hebben wij het nuttig geoordeeld voor belangstellenden deze aanbesteding nogmaals te publiceren.

NOTEN

- (1) Rijksarchief Beveren-Waas, Oud archief van de Gemeente Vrasene - Kerkarchief van Vrasene.
- (2) F. DE POTTER-J. BROECKAERT, **Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen**, 3e reeks, dl. 28., Gent, 1881, blz. 23-24.
- (3) Stadsarchief Antwerpen, (voortaan SAA), Schepenregisters nrs. 1 - 1.325 (1394-1797, uitgezonderd 1481-1489).
- (4) J.B. STOCKMANS, **Lyrana**, Antwerpen, 1908, blz. 21-22.
- (5) SAA, Schepenregister nr. 39, 196 m v^o.
- (6) H. DOURSTHER, **Dictionnaire universel des poids et mesures anciens et modernes**, Amsterdam, 1965 (herdruk), blz. 403.
- (7) J.B. STOCKMANS, o.c., blz. 18.
- (8) SAA, Schepenregister nr. 18, 321 v°. Ed. J.B. STOCKMANS, o.c., blz. 20-21.
- (9) SAA, V 1.981. Geberdert daechseelboeck, 177 r° : 1441, januari 13 (n.s.), opidanus Jan van der Haseldonck.
- (10) P. ROMBOUITS - T. VAN LERIUS, **De Liggeren en andere historische Archieven**, Antwerpen - Den Haag, 1864-1876, 2 din.
- (11) J.B. STOCKMANS, **Lyrana**, blz. 18-19.
- (12) IDEM, blz. 19.
- (13) Wij gebruiken deze grafie als de meest in onze tijd gebruikelijke. Verder ook : Spoorwater, Spoirwater.
- (14) Over Spoorwater o.m. : C. VAN CAUWENBERGHS, **La corporation des quatre couronnés d'Anvers ou les architectes anversoïis du moyen âge (1324-1542)**. Antwerpen, 1889, blz. 37. - F. PRIMS, **Geschiedenis van Antwerpen**. Antwerpen, 1937, VI, 3, blz. 284. - F.A.J. VERMEULEN, **Handboek tot de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst**. 's Gravenhage, 1928, dl. 1, blz. 433. - H. BAEYENS, **De bouwmeesters**. In : *Flandria Nostra*, Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven, 1957, dl. 2, blz. 26. - L. DE BARSEE, **De Bouwkunst**. In : (Catalogus) Scaldistentoonstelling. Antwerpen, 1956, pp. 21-52. Merkwaardig is wel dat Spoorwaters naam niet voorkomt in de overigens uitstekende studie van D. ROGGEN en J. WITTHOF, **Grondleggers en grootmeesters der Brabantse gothiek**. In : *Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, dl. 10, 1944, blz. 83-209.
- (15) SAA, SR 78, 106 r° - v^o.
- (16) SAA, SR 54, 285 v°.
- (17) SAA, V 1.981. Geberdert daechseelboeck, 176 r° : opidanus Everaert van Veweye.
- (18) SAA, Schepenregister nr. 32, 83 r° : Gielis Breem jr. en zijn zuster Marie, gehuwd met Everaert Spoorwater, verklaren zich voldaan t.a.v. hun vader Gielis Breem inzake de nalatenschap van hun moeder Katrijne 's Moelneren.
- (19) SAA, Schepenregister nr. 32, 82 v°.
- (20) In de Hoogstraat woonden o.m. wisselaars en kooplui en waren lakenhallen van vreemde steden gevestigd.
- (21) SAA, Pk 2.263, Wijkboek, blz. 483.
- (22) Ibid., Schepenregister nr. 31, 465 r° ; 34, 299 v° ; 63, 123 v°.
- (23) SAA, Schepenregister nr. 48, 4 v°.

- (24) *Ibid.*, Schepenregister nr. 94, 216 r°.
- (25) Wij komen tot dit overlijdensjaar omdat in de rekening van O. L. Vrouwekerk (Kerstmis 1473 - Kerstmis 1474, Katedraalarchief Antwerpen, verder KAA, Reg. 8, 18 v°) hem nog 83 dagen salaris wordt uitgekeerd, à 9 gro. per dag of 3.2.3 lb. gro.
- (26) KAA, Reg. 8, Kerkrekening 1473-1474, 14 r°. Ontfaen van sepultueren in de kerk... Item, van meester Everaert, 4 lb. 2 s.
- (27) KAA, reg. 7. Kerkrekeningen, 1449-1450, 1453-1454, 1454-1455, 1455-1456, 1458-1459, 1464-1465, 1467-1468; reg. 8. Kerkrekeningen, 1468-1469, 1469-1470, 1470-1471, 1471-1472, 1473-1474.
- (28) F. PRIMS, o.c., VI, 3, blz. 284. - H. BAEYENS, art. cit., blz. 26, - C. VAN CAUWENBERGHS, o.c., blz. 37.
- (29) **Kunstreisboek voor Nederland. IV. Zeeland, Noord-Brabant, Limburg.** Amsterdam, 1953, blz. 442-443.
- (30) *Ibid.*, blz. 401. - F.A.J. VERMEULEN, **Handboek tot de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst.** 's Gravenhage, 1928, dl. 1, blz. 433. - L. DE BARSEE, art. cit., blz. 24.
- (31) **Kunstreisboek voor Nederland. I. Noord-Holland - Zuid-Holland.** Amsterdam, 1954, blz. 46.
- (32) SAA, SR 76, 284 v°. Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer 32.215, Stadsrekening van Kortrijk, 6 jan. 1469 (n.s.) - 6 jan. 1470 (n.s.), 30 v° - Rijksarchief Kortrijk, Stadsarchief Kortrijk, Stadsrekening, 6 jan. 1470 (n.s.) - 6 jan. 1471 (n.s.), 41 v°. Laatsgenoemde referentie werd ons vriendelijk bezorgd door collega dr. Warlop.
- (33) **Kunstreisboek. I., o.c.**, blz. 428.

Bijlage

AANBESTEDING VOOR DE BOUW VAN EEN NIEUW KOOR AAN DE KERK VAN VRASENE 1448, januari 11 (n.s.)

Minuut van schepensbrief geregistreerd in register.

SAA, SR 39, 196 m v^o.

Ed. J.B. STOCKMANS, *Lyrana*, Antwerpen, 1908, blz. 21-22.

(Schepenen :) Wijngaerde (en) Wijnricx.

Symoen de Hont ende Jacop van Baenelaer, als kercmeesteren der kerken van Vraessene, ex una, ende Jan van der Haseldonc, metssere t'Antwerpen, ex altere, bekenden dat zij onderlinge met malcanderen zekere vorwaerden gemaect hebben ende overcomen sijn, als van eenen choire dien de voirs. Jan maken (a) sal ende calc ende steene daertoe leveren in de manieren hierna verclaert.

In den yersten, dat de voirs. Jan den voirg. choir 24 Antwerpse voete (1) wijt sal maken bynnen den mueren, ende 54 voete lanc, metter huyven (2) bynnen den mueren, ende 40 voete hoege van den dorpele van der lijcdoren (3) opwaert totter dactlijsten (4), ende de mueren sal hij buyten maken van goeden Diedegheemscen (5) ardunen, ende egsteenen (6) van d'veynsterier van den poele van der heyden, ende voert alsoe meester Eve-raert Spoirwater bewisen sal van goeden custbaren steenen ;

(a) geschrappt : en.

(1) 1 Antwerpse voet = 286,8 millimeter (cfr. H. DOURSTHER, o.c., blz. 403).

(2) Kap of bekleedsel. Hier waarschijnlijk het gewelf van de absis van het koor. Cfr. R. LEMAIRE, *Bouwgeschiedenis der kerk van Kessel*. Handelingen van het Centrum voor Archeologische Vorschingen I. Antwerpen, 1942, blz. 54.

(3) Merkteken ?

(4) Daklijst, kroonlijst.

(5) Diegem, prov. Brabant, arr. Halle-Vilvoorde, k. Zaventem.

(6) Hoekstenen.

item, alle ragimenten (7), reprijzen (8), semeysen (9), sloitstenen, alle lijsten, caepmenten (10) vormen tot sevenen toe, daeraf dat de 2 selen sijn met 3 posten (11) ende 5 met 2 posten, ende de afcleedinge boven van den pylaeren, in alder manieren alsoe 't meester Everaert voers. bewisen sal, sal hij maken van goeden custbaeren steenen soe dat best tot elker manieren dienen sal ;

item, alle 't calc ende de roedesteene (12) die ten voirs. wercke van den choire behoeven selen sal hij oic leveren ende de wercliede betalen, behoudelic dien dat men hem daertoe (b) sal doen hebben de nyeuwe roedesteene die nu op 't kerchhof staen ende de stoffe van den oude choire ;

item, alle de stoffe die hij totten voirs. wercke leveren sal, sal hij moete leveren op sinen cost tot opten (c) nyeuwen dijck (13), ende vandaer selen (d) de kercmeesteren uie halen (e), ontfaan ende op 't kerkhof bringen sonder sinen cost ;

item, dat hij den voirs. choir. welven (f), plaesteren (g) (14) ende paveren (15) sal met goeden Brueselscen voetsteenem ;

item, dat hij voirt maken sal van der kerken in den choir gaende met twee oft drie trappen, ende eenen voere den outaer ende voirt twee halve pilaeren voere den choir met eenen groeten boge achtervolgende den vouten (16) van den nyeuwen wercke ende vandaer opwaert eenen ghevel tusscen den choir ende der

(b) geschrapt : doen. (c) geschrapt : dijck. (d) geschrapt : s. (e) geschrapt : ende. (f) geschrapt : sal. (g) geschrapt : p.

-
- (7) Steunbalken.
 - (8) Kraagstenen, consoles.
 - (9) Soort kraagsteen ?
 - (10) Kapwerk, bekapping.
 - (11) Steunlat, steunbalk.
 - (12) Rodelsteen : soort van roodaarde of rood krijt.
 - (13) Is dit een dijk aangelegd na de overstroming van 1404 en aan de Grote Geule gelegen ?
 - (14) Met pleisterkalk of ook leem besmeren, pleisteren. stukadoren.
 - (15) Plaveien.
 - (16) Gewelf.

kerken met drie cruycen metten avencke (17) van witten steenen ;

item, dat hij fonderen sal na den eesch van den fundamente ten goede gronde 4 voete dicke oft meer eest te doen ;

item, van der voetlijsten opwaert soe sal hij den muer dic maken 2 1/2 voete ende de pilaren uitstaande na den last van den wercke.

Ende hiervoere selen hem de voirs. kercmeesteren geven ende betalen de somme van hondert ende 48 pont groten Vleems gelts eenshenendraegens (h), te wetene (i) bynnen drie jaeren d'een na den anderen vervolgende ende bynne elken jare een derdendeel, ende elc derdendeel (j) te drie paeymten, daeraf d'ierste paeymt van den yersten jaere wesen sal Johannis Baptiste proximo (18), d'ander te Bamisse deinde (19) ende 't derde Purificatione deinde (20), ende alsoe oic in d'andere 2 jaeren deinde (k) diesgelijcke.

Ende omme de voers. leveringhe ende werc te voldoene ende de voers. penninge te betalen (l) in der manieren voers. obligavit de voers. partien (m) se et sua.

Gebrake yet aen den voirs. Janne (n), Henric van Sompeken, Cornelis Danckaerts ende Jan van der Haseldonc, des voirs. Jans sone, satisficient cum se et suis. Cum relevacione.

Eodem die. Solviunt de kercmeesteren.

(h) eenshenendraegens : interlineair. (i) geschrap : een derdendeel daerof. (j) ende elc derdendeel : interlineair. (k) deinde : interlineair. (l) ende de voers. penninge te betalene : interlineair. (m) geschrap : Jan partien. (n) aen den voirs. Janne : interlineair.

(17) Voetstuk ?

(18) 24 juni 1448.

(19) 1 oktober 1448.

(20) 2 februari 1449.